

A VIDÉKI STRATÉGIA ÍRÓJÁRÓL

BORDÁS GYŐZŐ

Nem könnyű megválaszolni a kérdést, mit mond a mai olvasó számára Molter Károly neve. Nyilván csak a legszűkebb „szakma” tud róla valamivel többet, s ismeretünk akkor is legfeljebb a joggal Verbász-regénynek titulált *Tibold Márton* címűre korlátozódnak, s talán a *Metánia RT-re*, amelynek ajánlásában olvashatjuk, hogy a regényben „jókedvű Anjja, harcos Nénje és komoly Öccse árnya jár”. De az életrajznál ne sokat időzzünk, mert majd idézni szeretnénk Balogh Edgár szócikkét a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* harmadik kötetéből (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994), viszont itthoni elhallgatásának több oka is van. Mindenekelőtt, hogy itt született ugyan, de 1913 óta Marosvásárhelyen élt, és még Szenteleky Kornélnak sem sikerült megnyernie ahhoz, hogy tartsa fenn a kapcsolatait szülőhelyével. Tudtunk szerint csak a *Vajdasági Írás* közölte tőle írást 1928 karácsonyán, s aztán semmi többet. Az pedig már csak a filológia számára mondhat valamit, hogy amikor 1972-ben e sorok írója fölkereste, örömmel egyezett bele, hogy a *Magyar Szóban* közöljük az akkor frissen megjelent *Komoly korunk derűje* című anekdotakönyvének a Verbászra, a Bácskára és a szélesebb szülőhazára vonatkozó írások csokrát.

Az okokat kereshetjük ugyan, de választ ad rá Marosi Barna, az író fia egy hozzánk intézett 1982-ből, Molter halála utáni levele, amelyben ezt írja: „Ténynek tekintette, az is lehet, hogy eleve magától értetődőnek találta ízig-vérig erdélyinek, vásárhelyinek érezte lelkiileg magát. Erről beszél különben egy hosszabb interjúban, amelyet feleségemmel (Marosi Ildikóval), tehát a menyével folytatott, a szöveg a *Közelségekben* (Kriterion, 1974) jelent meg. Valószínűleg nem került el hozzátok ez a kötet, ez a kötet se. Olyan keveset tudunk mi is rólatok, olyan esetleges az, hogy egy-egy vajdasági, újvidéki könyv

a kezünkbe kerül. Egyszóval, Verbással minden kapcsolatunk szigorúan családí volt . . . Rajtuk kívül csak Herceg Jánossal van kapcsolatunk, járt nálunk kétszer is, vele levelezek. Mással senkivel. És most megszólalt mégis valaki. Aki verbászi! Hát persze, hogy meglepetést okoztál. Kellemes meglepetést okoztál már előbb az írásoddal is, és ezt mindenfajta udvariaskodás és elfogultság nélkül írom neked: mert tájékozott volt a szöveg, megfogalmaztál egy merőben új megállapítást, megrajzolva egy műfaji ívet Mikszáthtól Örkényig, és aztán a legelső értékelés és végtisztességtéves volt az írásod halála után a szülőföldjén. (Arra nem tudnék válaszolni, miért alakult úgy, ahogy alakult az Apám viszonya annak idején Szentelekyékkel, föllapoztam most a Bori Imre cikkében említett levelet, leveleket, megkerestem a *Helikon*ban az Apám beszámolóját, de mindezek még nem magyarázzák a kapcsolatok minimális szintjét és hűvösségét.)”

Ennyit a terjedelmes, sok apró részletre is kitérő, 1982. március 3-ai keltezésű levélről, illetve még csak egy mondat belőle, amelyben Marosi Barna, aki egyébként elsősorban riporterként ismert a romániai magyar kulturális életben, még megjegyzi: „A *Tibold Márton* ellenére, Apám elsősorban kritikus és tanulmányíró volt, a *Buborékharc* nagyon szűk válogatás a publicisztikákból . . .”

Talán éppen ez a mondat világít rá számunkra, hogy a meny, Marosi Ildikó, maga is neves szerkesztő, néhány évvel ezelőtt miért találta fontosnak beindítani Molter Károly műveinek újrakiadását, hiszen „Molter Károly elfelejtett szövegeiben, kritikáiban, jegyzeteiben, tanulmányaiban nemcsak a kortárs írókat, költőket, novellistákat fedezhetjük föl: sokkal inkább a születő erdélyi irodalmat . . . Áprilyt (aki akkor még Jékelyként szignált), Tompa Lászlót, Reményik Sándort, Olosz Lajost, később az angyali Dsidát, a keleti állomáson Kuncz Aladárt, Tamási Áront, Karácsony Benót . . . Volt egy évtized, amikor mindegyik kezdő volt, egykönyves, induló fiatal . . . Molter nemcsak a transzszilvanistákat mutatta be, bátorítva őket, hanem a háttérvilágukat is föltérképezte: szeretete és támadta a Szépmíves Céhet, a rangot adó Erdélyi Helikont, a Pásztorotzuet, a Cimborát, a zászlós várat, Marosvécset, elegánsan ítélték a vidékiesség elkerülhetetlen tünetei fölött, vitatkozott a könyvkiadás mércéivel, indulatosan sürgette a fiatalok befogadását, hiszen ajtót nyitni számunkra a jövő kérdése volt; ugyanakkor minden írása a kisebbségellenes, mostoha bukaresti kultúrpolitikát marasztalta el, a vidéki stratégia-nélküliséget, a kisebbségi intézményrendszer támasztalanságát, a hatalom gátlástalanságát, idézzük a molteri szójátékot, a »balkáni mosolyt« . . .”

Nyilván nem véletlen, hogy amikor ezeket a sorokat olvassuk, eszünkbe jut mindaz, amit ma teszünk, az irodalomtörténet-írásunk, a lexikonkészítésünk, a délvidéki olvasókönyv életre hívása: lapozzunk bele Molter Károly eddig megjelent tanulmány- és esszégyűjteményének eddig megjelent három köte-

tébe, s meglátjuk, ugyanezek a kérdések izgatták Szentelekyt és Szirmait, B. Szabót és Herceg Jánost, hogy most csak a már nem élőket említsem. Tanulmányos tehát a most előttünk is kibontakozó Molter-életmű, amelyet még csak teljesebbé tesz levelezéseinek eddig kezünkben tartott két kötete, amely az 1914 és az 1932 közötti időszakot öleli föl (egyelőre). A sorszámozás révén azt is tudjuk, hogy több mint hatszáz levélről van szó. Számunkra az is érdekes, hogy akkoriban, a tízes és húszas években sűrűn járt a posta Marosvásárhely és a szülői otthon, Verbász között, s mintegy kuriózum, hogy az első Molter-levél Belgrádban fogalmazódik meg, későbbi feleségéhez, Marosi Zsófiához, és így hangzik: „Miért nincs itt, kis sasfiók? A szerb lányok lehet, hogy illedelmesebbek, de nem olyan huncutok, mint Maga! Legyen jó!” (Belgrád, 914. VI. 1.)

S amikor ez a levél itthoni tartózkodása folytán a szerb fővárosban megfogalmazódik, Molter – huszonnégy évesen – már Marosvásárhelyt a Református Kollégium magyar–német szakos tanára. Íródinasztiává kinőtt családjának a tagjai is ma édesanyjuk lánykori nevén lettek ismertek. S ezen a ponton akár kapcsolódhatnánk is Irodalmi Múzeumunkba átvett Molter-íráshoz, amely bevallom, nem kis meglepetést okozott, hiszen amíg az *Erdélyi argonauták* (Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000) és az azt követő *Erdélyi rozsda* tanulmány- és esszékötet két előző darabjában nincs szinte semmi személyes jellegű írás, addig a múlt év őszi marosvásárhelyi könyvnapokra megjelent harmadik kötetben, *A keleti állomáson* címűben ott a *Hogyan és miért írtam Tibold Márton* című regényemet. A Marosi Ildikó szerkesztette kötet kakukktojása is ez az írás, mert a kötet egyetlen kéziratban maradt szövege, s keletkezésének évszáma is kérdéses, hiszen az időrendi besorolás folytán 1939 és 1941 között kellett keletkeznie.

A gyógykezelésen levő Marosi házaspárral, Ildikóval és Barnával csak telefonbeszélgetés révén tudtunk értekezni, s szerintük ez az önéletrajzi vallo-másnak is beillő írás minden bizonnyal egy Helikon- vagy Kemény Zsigmond-körútra készült szöveg volt, esetleg a Baumgarten-díj erdélyi tagjának a jelölése pillanatában születhetett. Tény viszont, hogy írásos formában nem jelent meg mindeddig. Marosiék viszont úgy vélik, egyvalami nem kétséges: ők 1943-ban „magyarosították” nevüket, azaz vették föl édesanyjuk lánykori nevét. S mivel erről említés nem történik, az írói megnyilatkozás megszületésének időpontja követi az egyéb írások időrendjét. S még valamire intettek szerkesztőtársként. Ha a Vajdaságban is egyszer napvilágot látna Molter Károly fő irodalmi műve, a *Tibold Márton*, csakis az 1944 előtt megjelent kötetek alapján közöljük, mert minden későbbi (romániai, magyarországi) „tarka” a szerkesztői beavatkozásoktól. És akkor e jegyzet legvégén idézzük Balogh Edgárt, az írótlársat a lexikonból:

„*Molter Károly* (Óverbász, 1890. dec. 2.–1981. nov. 30. Marosvásárhely) – író, kritikus, irodalomtörténész. Marosi Péter, Pál és Barna apja. Kecskeméten érettségizett (1908), a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos diplomát (1912). A marosvásárhelyi Református Kollégium tanára (1913–45), majd a Bolyai Tudományegyetemen doktorált (1945), az egyetem német irodalom szakos professzora (1945–51). Tevékeny résztvevője az 1918 után önállóan kialakuló erdélyi magyar irodalmi életnek, 1920-tól a KZST tagja, a Zord Idő társszerkesztője, 1926-tól rendszeresen jelen volt a marosvécsi helikoni találkozókön, az Erdélyi Szépművés Céh irodalmi lektora.

Írói sajátossága a bácskai sváb kovácmester-családból örökölt 48-as magyar öntudat demokratizmusa: elutasít minden faji kizárólagosságot. A néptestvériség gondolata vezette a magyar októbrizmus radikális táborába, s írói pályáján a szociális haladás szószólója is lett. A marosvásárhelyi *Tükör* hasábjain kifejtett újságírói tevékenysége során (1918–25) »a helyi ügyek szinte észrevétlenül világproblémákká tágulnak és súlyosodnak« – írja fél századdal később a *Buborékharc* címen kötetbe foglalt esszékről Kovács János, a kétkedés fölényét értékelve e korai publicisztikában.

A szülőházból hozott gondolatvilágból indul a szépírói pálya is. A fiatal tanárnak az Erdélyi Helikon 10 éves jubileumára kiadott antológiában megjelent *A gomb* (1934) c. novellájában a hős vita közben leszakítja a hazafiaskodó alispán mentegombját, s míg az repatriál, a beszármazott az államfordulatkor helyben marad . . . A rejtett önéletrajznak tekinthető *Tibold Márton* (1937) c. regényről maga a szerző vallja, hogy a fajörület vérségeszméje hozta ki belőle: a svábból lett magyar regényhős hazafisága sokkal igazabbnak bizonyul számos törzsökös harsány nacionalizmusánál. Láng Gusztáv írja e mű egy későbbi kiadásával kapcsolatban: » . . . a Tibold Márton-féle humanista nemzetköziségnek egészséges népi hagyományai vannak, s hősünkben is egyre világosabb a felismerés, hogy a nemzetiségek problémájának megoldása elválaszthatatlan a társadalmi alapkérdésektől; hogy a faji góg mindig osztálygöggel, néppellenes reakcióval párosul«. Nem véletlen, hogy az éles szemű Móricz Zsigmond a Kelet Népe szervezése közben erről a néptestvéri humánumról kér cikket a marosvásárhelyi tanártól, aki azt *Erdélyi vérkeveredés* c. alatt meg is írja (1941).

Az antifasiszta vonulathoz tartozik *Baj van Metániában* c. cikke a Brassói Lapokban (1933), mely a régebbi *Metánia* RT szatirikus-szürrealista regény logikai folytatásaként az uralomra jutott Hitler rendszerének a gázhalállal való borzalmas összefüggését jelzi előre. Nem véletlen, hogy az I. világháborút követő német humanista írók, egy Thomas Mann, egy Ernst Toller írásait bemutató, a szász Klingsor transzszilvanista íróit fogadó marosvásárhelyi tanár hamarosan a német nemzetiszocialisták támadásainak pergőtüzébe került.

Megkapta az Igaz Szó kritikai és irodalomtörténeti díját (1968), s érdemeinek előtérbe helyezésével a bírálóbizottság kiemelte, hogy írásaiban átfogóan igazolta szellemi haladásunk hasznos irodalmi pluralizmusát. Amit hirdetett és vallott, az a humánnum találkozása a Korunktól az Erdélyi Helikonig, a munkásotthon szociális tüzzű irodalmi életének felkarolásától A Hírnök katolikus irodalmi estjeinek méltatásáig vagy a népi-konzervatív Pásztortűz hagyományörző íróinak fogadásáig.

70. születésnapja alkalmából az Igaz Szó külön összeállításban ünnepelte tizenkét író megemlékezéseivel. Születésének 100. évfordulóján a Helikon időszerűnek érezte 1924-ben írt *Calais-i polgárok* c. esszéjét újraközölni, amely Georg Kaiser drámája nyomán »sok-sok önfeláldozást« követelt Erdélyünkben egy »meddő katasztrófavárás« helyett.

Munkái: *Harámbasák* (vígjáték, Mv. 1920); *Majdnem hősök* (novellák, Mv. 1925); *Özvegyország* (színdarab Lénauról, Mv. 1926); *Tank* (színmű, Mv. 1926); *Metánia RT* (regény, Kv. 1929); *Faluszerző* (kisregény, Brassó 1935); *Tibold Márton* (Kv. 1937, 2. kiadás 1958); *Bolond kisváros* (elbeszélések, Kv. 1943, 2. kiadás Kv. 1976); *Reformáció és magyar műveltség* (tanulmány, Kv. 1944); *Deutsche Literatur im XX. Jahrhundert* (egyetemi jegyzet, Kv. 1946); *Der Bürger in der deutschen Literatur* (egyetemi előadások, Kv. 1948); *Csaló is csalódik* (vígjáték, 1955); *Harci mosolyok* (karcolatok, elbeszélések, Mv. 1956); *Iparkodj, kisfiam!* (elbeszélések, Izsák József bevezetésével, RMI, 1964); *Szellemi belháború* (tanulmányok, cikkek, kromik, 1918–1944, RMI, 1968); *Metánia RT – Tibold Márton* (két regény, RMI, 1969); *Komor korunk derűje* (anekdoták, 1971); *Örökmozgó – Tank – Csaló is csalódik* (három színmű, RMI, 1974); *Buborékharc* (publicisztika, 1980).”